

บทที่ ๓

พุทธปฏิมา ๘๐ ปางในสมัยรัตนโกสินทร์

๓.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของพุทธปฏิมา

๓.๑.๑ ความเป็นมาของพุทธปฏิมา

พุทธปฏิมา คือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงพระธรรมคำสอน รวมทั้งไว้กราบไหว้บูชา และเป็นประธานในพิธีกรรมต่าง ๆ พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า พุทธปฏิมา หรือพระพุทธรูปมีลักษณะเอกเช่นเดียวกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นที่พึ่งให้สรรพสัตว์หลุดพ้นจากปวงกิเลสเข้าสู่พระนิพพานได้ ดังจะพบเห็นในพระคัมภีร์เรื่องเล่า ขนบธรรมเนียม ประเพณี จาก ๑) พุทธปฏิมา คือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒) พุทธปฏิมาตามมหาบุรุษลักษณะ ดังนี้

๑) พุทธปฏิมา คือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แนวความคิดที่เชื่อว่าพระพุทธรูปเป็นรูปแห่งองค์พระศาสดาอย่างสมบูรณ์นั้น ถูกสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจน ดังปรากฏในตำนานการสร้างพระพุทธรูปฉบับต่าง ๆ ซึ่งมักอ้างว่าการสร้างพุทธปฏิมาเป็นพระพุทธรูปประสงค์ที่ต้องการฝากพระพุทธรูปไว้กับพระพุทธรูป รวมทั้งอธิบายว่าพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับพระพุทธรูปด้วย เพราะได้สร้างขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว หรือไม่ก็สร้างตามคำบอกเล่าของบุคคลที่ทันเห็นพระพุทธรูป และจดจำพุทธลักษณะได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างตำนานที่สำคัญอันสะท้อนถึงแนวคิดดังกล่าวนี้ คือตำนานพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์แดง

๒) ประเพณีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในพุทธปฏิมา

พระบรมสารีริกธาตุเป็นปูชนียวัตถุที่พุทธศาสนิกชนกราบไหว้บูชาและใช้ระลึกถึงพระพุทธรูปตั้งแต่ดับขันธปรินิพพาน แม้ในระยะเวลาที่เกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้วเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ การบูชาพระบรมสารีริกธาตุก็ยังเป็นที่แพร่หลายอยู่ ดังนั้น เมื่อต้องการให้พระพุทธรูปที่เพิ่งเกิดขึ้นได้รับการกราบไหว้บูชาอย่างแพร่หลายเช่นกัน จึงต้องนำไปผนวกร่วมกับคติบูชาพระบรมสารีริกธาตุซึ่งเป็นปูชนียวัตถุดั้งเดิม ทำให้เกิดประเพณีประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ในพระพุทธรูปขึ้นมา เชื่อกันว่าการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุยังผลให้พระพุทธรูปองค์นั้น ๆ เป็นพระพุทธรูปอย่างแท้จริง และสามารถแทนองค์พระพุทธรูป

ได้อย่างสมบูรณ์ ร่องรอยความคิดนี้เห็นได้จากคัมภีร์บางเล่ม เช่น อรรถกถาทักขิณาวีกังคสูตร ในปัญจสุททีกถาถึงการนำเอาพระพุทธรูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุมาเป็นประธานในพิธีสงฆ์ว่า

..เมื่อพระตถาคต ปรินิพพานแล้ว อาจเพื่อถวายทานแด่พระสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธรูปเป็นประมุขหรือ ตอบว่า อาจ อย่างไรก็พึงตั้งพระพุทธรูปที่มีพระธาตุในฐานะประมุขของสงฆ์ ๒ ฝ่ายในอาสนะ วางตั้งถวายวัตถุทั้งหมดมีทักษิณาทก เป็นต้นแด่พระศาสดาก่อนแล้วถวายแด่พระสงฆ์ ๒ ฝ่าย ทานเป็นอันชื่อว่าถวายสงฆ์ ๒ ฝ่าย มีพระพุทธรูปเป็นประมุข ด้วยประการฉะนี้..^๑

พระพุทธรูปสำคัญในดินแดนไทยหลายองค์ เช่น พระพุทธรูปพระพุทธรูปยออดฟ้าจุฬาลงโลกและพระพุทธรูปพระพุทธรูปเลิศล้ำนภลัย ล้วนแต่มีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานในพระเมาลี^๒ นอกจากนี้ พระพุทธรูปมหาณัฏฐิตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ตามตำนานก็ระบุว่ามีการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ถึง ๗ องค์ในตำแหน่งพระโมลี พระนลาฏ พระกรขวาและซ้าย พระชานุขวาและซ้าย สะท้อนให้เห็นถึงคตินิยมในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้ในพระพุทธรูปได้เป็นอย่างดี

๓) สร้างพุทธรูปปฏิมา ตามมหาบุรุษลักษณะ

พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเจ้ามีพระวรกายที่แตกต่างไปจากบุคคลธรรมดาสามัญ กล่าวคือ ทรงบริบูรณ์ด้วยมหาบุรุษ ๓๒ ประการ อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ และมีฉัพพรรณรังสีแผ่ออกจากพระวรกาย

ดังนั้น เมื่อพุทธรูปปฏิมา คือรูปเหมือนของพระพุทธรูปองค์ จึงจำเป็นต้องทำพุทธรูปลักษณะให้ถูกต้องตามมหาบุรุษลักษณะ และอนุพยัญชนะ

ลักษณะ มหาบุรุษลักษณะและอนุพยัญชนะ ในคัมภีร์ลักขณสูตรในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวถึงมหาบุรุษลักษณะว่า มี ๓๒ ประการ ต่อมาในคัมภีร์ชั้นหลังได้อธิบายขยายความลักษณะทั้ง ๓๒ ประการให้ละเอียดเพิ่มขึ้นไปอีก สรุปได้ดังนี้

๑. พระบาทประดิษฐานเป็นอันดี

^๑มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก เล่ม ๓ ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๐๖.

^๒เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๓.

๒. พื้นฝ่าพระบาทมีลายจักร ต่อมาได้มีการเพิ่มเติมว่ามีลายมงคล ๑๐๘ ประการบน
พื้นฝ่าพระบาทด้วย

๓. ส้นพระบาทยาวสมส่วน

๔. พระองค์ลี (นิ้ว) ยาวสมส่วน

๕. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม

๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายจุฑาฑาย ต่อมาได้เพิ่มนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยกเว้น
พระอังคุฐ (นิ้วโป้ง) และนิ้วพระบาททั้งห้าเสมอและชิดกันไว้ด้วย

๗. พระบาทเหมือนสังข์คว่ำ

๘. พระขงฆ์ (หน้าแข้ง) รี เรียวดุจแข้งเนื้อทราย

๙. ขณะยืนมิได้ค้อมพระวรกายลง ทรงเอาฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองลูบได้ถึงพระขานุ (เข่า)

๑๐. พระคุษะ (อวัยวะเพศ) ซ่อนอยู่ในฝัก

๑๑. พระฉวี (ผิวกาย) เปล่งปลั่งดุจทองคำ

๑๒. พระฉวีละเอียด ละอองธุลีไม้อาจติดตั้งที่พระวรกายได้

๑๓. พระโลมา (ขน) เกิดขึ้นขุมขนละ ๑ เส้น

๑๔. พระโลมามีปลายกลับขึ้นข้างบน มีสีเหมือนดอกอัญชัน เวียนเป็นทักษิณาวรรต

๑๕. พระกายตรงเหมือนกายพรหม

๑๖. พระมังสะ (เนื้อ) เต็มในที่ ๗ แห่ง

๑๗. กิ่งพระกายท่อนบนเหมือนกิ่งกายท่อนหน้าของราชสีห์

๑๘. พระปฤษฎางค์ (หลัง) เต็มเรียบไม่เป็นร่อง

๑๙. ปริณทลพระวรกายดุจปริณทลแห่งต้นไทร เมื่อกางพระกรออกทั้งสองข้าง
ความยาวหนึ่งวาของพระองค์เท่ากับความสูงของพระองค์

๒๐. ลำพระศอ (คอ) กลมเท่ากัน

๒๑. ปลายเส้นประสาทสำหรับนํารสอาหารได้อย่างดี

๒๒. พระหนุ (คาง) ดุจคางราชสีห์

๒๓. พระทนต์ (ฟัน) ๔๐ ซี่

๒๔. พระทนต์เรียบเสมอกัน

๒๕. พระทนต์ไม่ห่าง

๒๖. พระทนต์ (เขี้ยว) ขาวงาม

๒๗. พระชีวหา (ลิ้น) ใหญ่

๒๘. พระสุรเสียงเหมือนเสียงพรหมและนกลการเวก

๒๙. พระเนตร (ตา) ดำสนิท

๓๐. พระปทุมะ (ขนตา) งอนดุจขนตาโค

๓๑. พระอุณาโลม (ขนระหว่างคิ้ว) มีสีขาวอ่อนเปรียบดังปุยนุ่น

๓๒. พระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ (กระบังหน้า)^๓

ในคัมภีร์ชั้นหลังได้อธิบายเพิ่มเติมมหาบุรุษลักษณะข้อนี้ว่าประกอบด้วยลักษณะ ๒ ประการ อย่างแรก พระมิ่งสะนุนเหนือพระนลาฏ (หน้าผาก) อย่างที่สอง คือพระเศียรกลมและนูนขึ้นที่เบื้องบนคล้ายต่อมน้ำ ซึ่งก็คือ พระอุษณิষะ

สำหรับอนุพยัญชนะ หรือลักษณะ ๘๐ ประการมี พระกรรม (หู) ยาว พระขนง (คิ้ว) โกงดุจคันธนู พระเกศา (ผม) เวียนเป็นทักษิณาวรรต พระรัศมีโชติช่วงเหนือพระเศียร

ฉัพพรรณรังสี ซึ่งมักได้รับการกล่าวถึงไปพร้อม ๆ กันกับมหาบุรุษลักษณะและอนุพยัญชนะนั้น คือรัศมีที่แผ่ออกจากพระวรกายกว้าง ๑ วาประกอบด้วยสี ๖ สี ได้แก่ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท (แดงเรื่อหรือแสด) และสีแก้วผลึก

ทั้งมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ และฉัพพรรณรังสี เป็นสิ่งที่คัมภีร์บรรยายไว้เสมอ เมื่อพรรณนาถึงพระพุทธรองค์ การสร้างพระปฏิมาจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งสำคัญทั้งสามนี้

๓.๑.๒ ความสำคัญของพุทธรูปปฏิมา

พุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นตั้งแต่หลังพุทธกาลเป็นต้นมา ในระยะแรกก็สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการสักการบูชาแทนพระพุทธรองค์ และสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญ ครั้นสมัยหลังเมื่อความเชื่อเรื่องบาป บุญ การเกิดใหม่ ผนวกเข้ากับโหราศาสตร์ ตลอดจนไสยศาสตร์ อันเป็นความเชื่อของศาสนาฮินดูทวีมากขึ้น ก็มีการสร้างพระพุทธรูปในวาระและโอกาสต่าง ๆ มากขึ้น รวมถึงที่สัมพันธ์กับชีวิตของผู้สร้างด้วย เช่น พระพุทธรูปประจำวันเกิด พระพุทธรูปฉลองอายุ พระพุทธรูปเท่าตัว สร้างพระพุทธรูปอุทิศแด่บุคคลสำคัญ เป็นต้น จากเหตุดังกล่าวนี้ทำให้มีการคิดกำหนดรูปแบบ ลักษณะ และปางของพระพุทธรูปเพิ่มขึ้น โดยนำเรื่องราวมาจากพระพุทธรประวัติ ทำให้พุทธรูปปฏิมาที่มีความสำคัญหลายประการ ได้แก่

๑) ประโยชน์ทางจิตใจ ดังนี้

ประการแรก คือ ประโยชน์ทางจิตใจ

^๓ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕/๑๖-๒๐.

เนื่องจากศิลปกรรม นั้นเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของช่าง โดยนำความดีความงามของสิ่งที่ได้พบเห็นมาแสดงไว้ในวัตถุที่สร้าง ในส่วนของพุทธปฏิมานั้น ช่างปฏิมากรรมก็นำเอาความงามของบุคคลและอุดมคติเข้ามาผนวกกัน ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปที่มีความงามสมบูรณ์นั้น เมื่อมองดูจะเห็นถึงความโดดเด่น งดงามของเส้นรอบนอก ความละมุนละไม ที่เปล่งออกทางรูปทรง ใบหน้า และความประณีตในฝีมือการปั้นหรือหล่ออย่างชัดเจน นอกจากความงามทางด้านศิลปะแล้ว พระพุทธรูปยังมีลักษณะทางปรัชญาในพุทธศาสนาแฝงอยู่ด้วย กล่าวคือ ความสงบ สันติ หลุดพ้นจากกิเลส และความเมตตา สิ่งเหล่านี้จะแสดงให้เห็นจากสีหน้าและท่าอิริยาบถอันสงบนิ่งของพระพุทธรูป ซึ่งช่างแต่ละสมัยจะมีวิธีแสดงออกตามความนิยมของยุคสมัยนั้น ๆ

ประการที่สอง คือ ประโยชน์กับวิถีชีวิต

ทำให้ทราบถึงเรื่องราวของสภาพทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ อันเป็นภูมิหลังในยุคสมัยที่กำหนดพระพุทธรูปนั้น ๆ กล่าวคือ การได้พบพุทธปฏิมาและโบราณสถานในพระพุทธรูปจำนวนมากในถิ่นใด ย่อมแสดงให้เห็นว่าชนในถิ่นนั้นนับถือพระพุทธรูปส่วนจะเป็นมหายานหรือหินยานนั้นแล้วแต่รายละเอียดที่ปรากฏ ทั้งยังได้ทราบคติความเชื่ออื่น ๆ ที่เข้ามาแฝงปะปนอยู่ เช่น ความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้มีการสร้างพระพุทธรูปเทวดา คือ น้ำหนักหรือส่วนสูงเท่าผู้สร้าง ซึ่งทางภาคเหนือเรียกว่า “พระเจ้าคำคิง”^๔ การสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเสี่ยงทาย เช่น พระเจ้าทันใจ ก็เป็นการสร้างพระพุทธรูปให้เสร็จภายในวันเดียว เพื่อเสี่ยงทายว่าจะสามารถกระทำกิจกรรมใหญ่ ๆ ให้สำเร็จได้หรือไม่ การสร้างพระพุทธรูปเพื่อขอฝน เช่น พระพุทธคันธารราษฎร์ในภาคกลาง พระฝนแสนห่าหรือฝนแสนทองในภาคเหนือ และยังมีการสร้างปางพระพุทธรูปขึ้นบูชา เนื่องด้วยพิธีทักทายโดยกำหนดตามเทวดานพเคราะห์

นอกจากนี้ พุทธปฏิมายังเป็นวัตถุธรรมประเภทโบราณวัตถุและมีรูปแบบทางศิลปกรรม แสดงให้เห็นเรื่องราวเหตุการณ์ในประวัติพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับระบบความเชื่อลัทธิประเพณีและพิธีกรรม ในลักษณะที่สัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยนัยนี้ พุทธปฏิมา คือปูชนียวัตถุในพระพุทธศาสนาที่ประชาชนไทยส่วนใหญ่ถือว่าพระพุทธรูปเป็นศาสนาประจำชาติไทยจึงมีหลักฐานที่สำคัญปรากฏทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน วัฒนธรรมรวมทั้งคตินิยมต่าง ๆ ภายใต้อำนาจเชื่อ ความ

^๔สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, พระพุทธรูปสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓, ๑๕, ๒๑.

ศรัทธาปสาทะร่วมกันจากพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก และพุทธศาสนิกชนซึ่งได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นโดยมีสาระสำคัญ สรุปความสำคัญของพุทธปฎิมา ได้ดังนี้

๑) ด้านเป็นรูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า

พุทธปฎิมา คือรูปแทนองค์พระพุทธรเจ้า ผู้เป็นพระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาให้เป็นที่สักการบูชาแก่คนทั่วไป

๒) ด้านสัญลักษณ์แห่งพระธรรม

พุทธปฎิมา คือสัญลักษณ์แห่งพระธรรม หรือหลักพุทธธรรม อันได้แก่ กุศลธรรม ความดีงาม ที่น้อมนำจิตให้เกิดศรัทธาและดำเนินชีวิตเจริญรอยตามสัจจะธรรมที่พระพุทธรเจ้าได้ทรงแสดงไว้แล้ว

๓) ด้านพุทธานุสรณ์

พุทธปฎิมา คือ ประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้รำลึกถึงพระพุทธรองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเมตตาต่อมวลเวไนยสัตว์ด้วยทรงนำความรู้แจ้งแห่งชีวิตทุกสรรพสิ่งมาเปิดเผยและประทานสั่งสอนในคนทั้งปวงล่วงพ้นจากกิเลส ออกจากความทุกข์ทั้งหลายได้

๔) ด้านศรัทธา

พุทธปฎิมา คือ ศาสนวัตถุ เป็นสิ่งแสดงความศรัทธาและสืบทอดพระพุทธศาสนา ให้ดำรงอยู่สืบไปถึงในอนาคต ช่วยผดุงพระศาสนาให้ดำรงอยู่ได้

๕) ด้านเป็นอุเทสิกเจดีย์

พุทธปฎิมาสร้างเพื่ออุทิศพระพุทธรเจ้า ตั้งแต่โบราณสร้างพุทธปฎิมาด้วยความศรัทธาเพื่ออุทิศถวายให้เป็นประโยชน์แก่การพระศาสนา ด้วยหวังจะได้บุญกุศลตามความเข้าใจ และศรัทธาของแต่ละบุคคล ดังในสมัยสุโขทัยกล่าวว่า สตรีมีอาภรณ์วชเป็นพระภิกษุได้จึงสร้างพุทธปฎิมาให้บวชแทน ซึ่งเป็นเหตุให้พุทธศิลป์สมัยสุโขทัยโดยมากมีทรวดทรงวงพักตร์คล้ายสตรีเพศ พุทธปฎิมาบางองค์ยังจารึกที่ฐานบ่งบอกว่าพุทธปฎิมาบวชต่างตัวได้

๖) ด้านความศักดิ์สิทธิ์

พุทธปฎิมา คือองค์พระผู้ศักดิ์สิทธิ์ ในความเชื่อของพุทธศาสนิกชนบางนิกายว่าพระพุทธรเจ้าที่แท้เป็นสภาวะแห่งสัจจะธรรม ทรงไว้ซึ่งเมตตากรุณา คอยพิทักษ์ช่วยเหลือให้พ้นจากห้วงแห่งทุกข์ ในความเชื่อเช่นนี้พุทธปฎิมาจึงถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นที่หมายให้ความคุ้มครองไว้ขอพร และพิธีกรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ทั้งในเมืองและชนบท

๗) ด้านสื่อพระพุทธรจริยวัตร

พุทธปฏิมาสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสื่อความหมาย พรรณนาพระพุทธรูปที่สำคัญให้ปรากฏเพื่อเป็นการเจริญศรัทธา หรือเพื่อเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนสติพุทธศาสนิกชนไม่ให้ประมาทในเหตุการณ์สำคัญตามพระพุทธรูปประวัติจึงเกิดเป็นพุทธปฏิมาปางต่าง ๆ อาทิ ปางตรัสรู้ เพื่อตรัสรู้ ปางมารวิชัย ตอนที่ชนะมาร และปางประทานพร เป็นต้น

๘) ด้านรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์

รูปแทนพระองค์หรือฉลองพระองค์พระมหากษัตริย์ จากทัศนคติคนไทยตั้งแต่ครั้งสมัยก่อนที่ยกย่องเทิดทูนพระเจ้าแผ่นดินเปรียบเสมือนสมเด็จหน่อพุทธางกูร (หน่อพุทธังกุล คือผู้จะได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าภาคหน้า) จึงทรงได้รับการออกพระนามว่า สมเด็จพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว โดยเหตุนี้ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเมื่อเสด็จสวรรคต จึงได้รับการสร้างพระบรมราชานุสรณ์เป็นพุทธปฏิมาเป็นสิ่งฉลองพระองค์หรือรูปแทนพระองค์ เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์เพื่อเป็นอนุสรณ์รำลึกและสักการะสืบต่อมา

๙) ด้านศิลปกรรม

พุทธปฏิมามีความสำคัญทางด้านศิลปกรรม ที่ชวนให้ผู้ชมเกิดความประทับใจ พอใจ และเกิดสะท้อนอารมณ์ น้อมนำไปสู่ความสุขทางใจ พุทธปฏิมาจึงได้รับการเอาใจใส่บรรจงสร้างมากกว่าประติมากรรมประเภทอื่นทั่วไป

๑๐) วัฒนธรรมประเภทวัตถุธรรม

พุทธปฏิมามีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้สร้างขึ้นตามความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในชุมชนที่ต่างกัน แม้จะยอมรับนับถือ คติความเชื่อการสร้างขึ้นพื้นฐานที่ยอมรับตรงกันโดยเฉพาะบางชุมชน รวมทั้งความรู้สึกสำนึกในความงามซึ่งแต่ละสังคมมีความคิดเห็นแตกต่างกันออกไป รสนิยมในด้านรูปศาสตร์จึงมีส่วนทำให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ ที่ต่างความคิดกันตามความเชื่อของคนในพื้นที่นั้น หรือแต่ละถิ่นต้องการให้พุทธปฏิมามีส่วนละม้ายคล้ายกับเผ่าพันธุ์โดยมิได้เจตนา หากแต่ทำขึ้นจากความทรงจำที่ได้พบเห็นบุคคลรอบข้างแล้ววาดภาพขึ้นจากความทรงจำ โดยมีพระคัมภีร์มหาปฐกเป็นภาคบังคับร่วมอย่างเคร่งครัด^๕

ดังนั้น ลักษณะทางศิลปะและวัสดุที่ใช้สร้างพระพุทธรูป ทำให้ผู้ศึกษาได้รู้ถึงกรรมวิธีการผลิต และความเชี่ยวชาญในการสร้างพระพุทธรูปของแต่ละยุคสมัย เช่น ยุคใดมีพระพุทธรูปที่สลักจากศิลามากกว่าสร้างจากวัสดุอื่น ๆ ก็แสดงว่าสมัยนั้นช่างนิยมสร้างพระพุทธรูปศิลาและมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการแกะสลักมากกว่าการหล่อ ที่ลึกซึ้งยิ่งกว่านั้นคือ ทำให้ทราบถึง

^๕จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์, พระพุทธรูปปฏิมากร, เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา : อารยธรรม, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๒-๒๑๓.

กรรมวิธี เทคนิค หรือเครื่องมือ ที่ช่างสมัยโบราณใช้สร้างพระพุทธรูปด้วยก็ได้ ทั้งอาจเป็นเครื่อง เชื่อมโยงต่อการศึกษาศิลปกรรมอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกันได้อีกด้วย

ส่วนสภาพความรู้เรื่องทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจนั้น เห็นได้จากจำนวนและ ขนาดของพุทธสถานที่สร้างพระพุทธรูป รวมทั้งอิทธิพลของแบบศิลปกรรมที่เผยแพร่ออกไปใน ดินแดนอื่น ๆ ทั้งที่แพร่ไปโดยการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปโดยตรง และการแพร่ทางอิทธิพลด้าน พุทธลักษณะในศิลปกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นด้านไมตรีหรือสงคราม ก็ทำให้พระพุทธรูปเคลื่อนย้ายจากถิ่นกำเนิดได้เหมือนกัน ลักษณะพระพุทธรูปจึงเป็นหลักฐาน ยืนยันถึงหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองนั้นด้วย

๓.๑.๓ มุทราของพุทธปฏิมาในคตินิยมอินเดีย

คตินิยมอินเดียในการสร้างพระพุทธรูปในปาง หรือมุทราหลัก แบ่งออกเป็น ๗ แบบ ได้แก่

๑. ปางมารวิชัย ปางผจญมาร หรือ ภูมิสมุทรมุทรา เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ธรรม

๒. ปางสมาธิ หรือ ธยานมุทรา เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิหงายพระหัตถ์ทั้งสอง พระหัตถ์ขวาซ้อนพระหัตถ์ซ้ายอยู่บนพระเพลา แสดงพระอิริยาบถบำเพ็ญสมาธิจิต

๓. ปางปฐมเทศนา หรือ ธรรมจักรมุทรา เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิ หรือนั่งห้อยพระ บาทพระหัตถ์ขวายกขึ้น ทำนิ้วพระหัตถ์จีบเป็นวงกลม แสดงสัญลักษณ์แทนธรรมจักร พระหัตถ์ ซ้ายทำท่าประกอบพระหัตถ์ขวา หมายถึง การหมุนธรรมจักร หรืออาจวางบนพระเพลา

๔. ปางแสดงธรรม หรือ วิตรรกมุทรา เป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิหรือนั่งห้อยพระ บาท พระหัตถ์ขวายกขึ้นทำนิ้วพระหัตถ์กรีดเป็นวงกลม พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา ถ้า เป็นพระพุทธรูปยืน พระกรซ้ายจะวางแนบพระองค์ พระหัตถ์อาจยึดชายจีวร

๕. ปางปรินิพพานหรือ ปางไสยาสน์ เป็นพระพุทธรูปนอนตะแคงข้างขวา หลังพระ เนตร พระเศียรหนุนบนแขน พระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระกรซ้ายทอดยาวแนบบองค์ พระ บาทเหยียดปลายเสมอกันทั้งสองข้าง

๖. ปางประทานอภัย หรืออภัยมุทรา เป็นพระพุทธรูปยืนยกพระหัตถ์ป้องไปข้างหน้า จะเป็นข้างซ้าย ข้างขวา หรือทั้งสองข้าง โดยหันฝ่าพระหัตถ์ยื่นออกมาแสดงท่าอภัย

๗. ปางประทานพร หรือ วรมุทรา เป็นพระพุทธรูปยืนหรือนั่ง ถ้าเป็นพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์ซ้ายจะยกขึ้น หายฝ่าพระหัตถ์ออกแสดงท่าให้พร ถ้าเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้าย จะหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุแสดงท่าประทานพร

นอกจากนี้ ในสมัยราชวงศ์ปาละ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕) ยังพบว่ามีคตินิยมสร้างพระพุทธรูปแปดปาง หรืออัฐมहाปาฏิหาริย์ ประกอบด้วยรูปแสดงเหตุการณ์มหาปาฏิหาริย์ ๘ ประการตามพุทธประวัติ ได้แก่ ภาพประสูติ ภาพตรัสรู้ ภาพปฐมเทศนา ภาพปรินิพพาน ภาพแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ภาพพระพุทธรูปเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัสสะ ภาพพระพุทธรูปเจ้าโปรดช้างนาฬาคีรี ภาพพระพุทธรูปเจ้าทรงรับรวงผึ้งจากวานร

ต่อมาในสมัยหลังคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เริ่มมีเพิ่มมากขึ้นโดยมุ่งให้สอดคล้องกับเรื่องราวในพุทธประวัติและชาดกนิทานทางพุทธศาสนา

สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาและคติการสร้างรูปเคารพพระพุทธรูปเริ่มปรากฏเมื่อราวสมัยทวารวดี อันเป็นช่วงเวลาหลังจากเกิดคติการสร้างพระพุทธรูปในอินเดียแล้วเกือบ ๑,๐๐๐ ปี พระพุทธศาสนาดังกล่าวเป็นการรับผ่านศรีลังกา อันเป็นช่วงเวลาของการปรากฏรัฐต่าง ๆ อาทิ นครศรีธรรมราช หริภุญไชย สุโขทัย และล้านนา^๖

ภาพที่ ๑๐ มุทราหรือปางต่าง ๆ

สมาธิ (ธ्यानมุทรา)

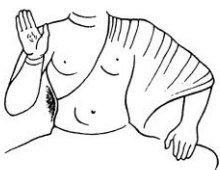
มารวิชัย (ผจญมารหรือกมุสปรตมุทรา)

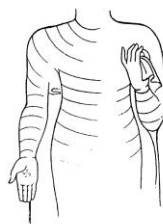
ปฐมเทศนา (ธรรมจักรมุทรา)

แสดงธรรม (วิตรรกมุทรา)

ประทานอภัย (อภัยมุทรา)

ประทานพร (วรมุทรา)

^๖ ศาสตราจารย์ ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท มติชน จำกัด, (มหาชน), ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

๓.๒ จำแนกพระพุทธรูป ๘๐ ปางในประเทศไทย

“ปาง”ของพุทธปฏิมา คำว่า ปาง หมายถึง ครั่ง คราว เมื่อ ช่วงเวลาหรือเหตุการณ์ เช่น ปางก่อน ปางหลัง ยุคสมัย^๗ คำเดียวกันนี้ได้นำมาใช้เรียกเหตุการณ์ในพุทธประวัติ เช่น ปางประสูติ ปางปฐมเทศนา ปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และยังใช้เรียกอิริยาบถ ท่าทางของพุทธปฏิมาด้วย การระบุเรียกพระพุทธรูปองค์นั้น ๆ ว่าแสดงปางใดใช้เกณฑ์หลากหลาย บางครั้งเรียกตามอิริยาบถ เช่น ปางลีลา (เดิน) ปางไสยาสน์ (นอน) บางครั้งเรียกตามท่าพระหัตถ์ เช่น ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางประทานธรรม เป็นต้น

ชื่อเรียกปางต่าง ๆ ข้างต้น เป็นชื่อเรียกตามอิริยาบถหรือท่าทางของพระหัตถ์ ไม่ได้เป็นชื่อเฉพาะที่สื่อถึงพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่งเป็นพิเศษ (ยกเว้นปางมารวิชัย) แต่ด้วยเหตุที่คำว่า ปาง มีความหมายถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติด้วย จึงมักเกิดการเชื่อมโยงหรือคัดค้าน เพื่อสร้างพระพุทธรูปให้เป็นไปตามพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่ง เช่น ปางไสยาสน์บางองค์อาจเรียกว่า ปางปรินิพพานได้ ปางลีลาบางองค์อาจถูกเรียกว่าปางเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปางประทานอภัย ได้รับการเรียกใหม่ว่า ปางห้ามสมุทร ปางห้ามญาติ ปางห้ามพระแก่นจันทน์

พุทธปฏิมาในประเทศไทยในแต่ละสมัย นิยมทำปางของพระพุทธรูปแตกต่างกัน บางยุคมีปางจำนวนมากบางยุคมีปางจำนวนน้อย บางปางคิดค้นกันมาแล้วตั้งแต่ครั้งเริ่มมีพระพุทธรูป แต่มีบางปางเพิ่งคิดค้นขึ้น บางปางได้รับความนิยมตลอดทุกยุคทุกสมัย และบางปางเป็นที่นิยมเฉพาะยุคหนึ่งสมัยหนึ่งเท่านั้น

พุทธปฏิมาที่ปรากฏในประเทศไทยมีมาแต่ก่อนสมัยสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏตำราการสร้างพระที่เป็นแบบแผนว่า พระพุทธรูปแบบใดถูกต้องและสัมพันธ์กับพุทธประวัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสร้างรูปของพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระชาติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่าเป็นการทำเหมือนเป็นเครื่องเล่นอยู่ไม่ได้เป็นที่ชักชวนความเลื่อมใสยินดี จึงทรงอาราธนาให้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๔๐.

พระปรมาภิไธยชินโรส ครั้งเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ทรงวินิจฉัยเป็นแบบแผนพระพุทธรูป ซึ่งทรงวินิจฉัยออกมาได้ ๔๐ ปาง^๔

พระวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยชินโรส สำเร็จเมื่อใด ไม่มีหลักฐานปรากฏ แต่ก็เป็นแบบแผนของการสร้างพระพุทธรูปมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธรูปที่เป็นพระวินิจฉัยมิได้สร้างขึ้นในทันทีที่ทรงลงพระมติเสร็จ แต่สร้างเมื่อพบแร่ทองแดงที่เมืองจันทน์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระมตินี้จึงน่าจะแล้วเสร็จก่อนที่จะพบแร่ทองแดงนั้น

พระพุทธรูปที่หล่อขึ้นชุดนี้มี ๓๗ ปาง ขนาดหน้าตักกว้าง ๔ นิ้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานไว้ ณ หอพระปริตร ข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก ครั้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกข้อความพระราชอุทิศถวายแก่บูรพมหากษัตริย์เริ่มแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ประดิษฐานไว้ที่หอพระราชกรมานุสรและหอพระราชพงศานุสร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงทำทักษิณานุประทานเป็นการพิเศษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมาภิไธยชินโรส จาก เลขที่ ๕๐ มัดที่ ๗ ตู๋ ๑๑๗ ชั้น ๔/๑ ซึ่งได้มาจากเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๔๕๙ ในหอสมุดแห่งชาติ^๕ สรุปลงเป็นพุทธปฏิมา ๓๗ ปางได้ ดังนี้

๓.๒.๑ พระพุทธรูป ๓๗ ปาง และสยามราชกาล

ภาพที่ ๑๑ พระพุทธรูป ๓๗ ปาง

^๔คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน, ตำราพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมาภิไธยชินโรส, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๕.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

ปางขับพระวัคกลี

ปางทรงรับผลมะม่วง

ปางภุตตกิจ

ปางชี้ครุสวาก

ปางประสนาบาตร

ปางห้ามมาร

ปางทรงรับอุทกัจ

ปางฉันมรุปายาส

ปางฉันสมอ

ปางปลงอายุสังขาร

ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

ปางสนเข็ม

ปางนาคาวโลก

ปางห้ามสมุทร

ปางถวายเนตร

ปางห้ามพระแก่นจันทน์

ปางประทับเรือขาน

ปางปาเลไลย์

ปางทรงรับมรุปายาส

ปางลอยถาด

ปางทรงรับหยาดน้ำทิพย์

ปางรำพึงธรรม

ปางจงดมกรมแก้ว

ปางปลงกรรมฐาน

ปางสงนน้ำฝน

ปางอัมบตร

ปางประดิษฐานรอยพระบาท

ปางเปิดโลก

ปางลีลา

ปางพุทธกริยา

ปางสมาธิเพชร

ปางมารวิชัย

ปางสมาธิ^{๑๐}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ทรงตรวจพระอิริยาบถของพระพุทธเจ้าซึ่งปรากฏในพระคัมภีร์ต่าง ๆ ได้ รวม ๔๐ ปาง ประจวบกับได้แร่ทองแดงจากเมืองจันทน์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ด้วยทองแดง ขนาดหน้าตักกว้าง ๔ นิ้ว ปางละองค์ เป็นพระพุทธรูป ๓๗ องค์ เสร็จแล้วโปรดให้ตั้งไว้ในหอพระปริตร ข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก ในพระบรมมหาราชวัง

พุทธปฏิมาปางต่าง ๆ ทั้ง ๓๗ ปาง ซึ่งอยู่ในหอพระปริตรนั้น พระราชดำริเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จะมีประการใดก็หาทราบไม่ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นเค้าเงื่อนขอบกอยู่ จึงโปรดให้หล่อฐานเชิงเดิมขึ้นอีกชั้นหนึ่ง แล้วโปรดให้กาไหล่ทองคำพระพุทธรูปทั้ง

^{๑๐}พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชกรณียานุสร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๙-๑๔๑.

๓๗ ปาง เมื่อเสร็จแล้ว โปรดให้จารึกอุทิศพระราชาสุทนต์ถวายพระเจ้าแผ่นดินในกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี ๓๔ พระองค์ และพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๓ พระองค์

พุทธปฏิมาที่อุทิศพระราชาสุทนต์ถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี ๓๔ องค์ไม่มีฉัตรกางกั้น แต่พระพุทธรูปอีก ๓ ปางซึ่งตรงกับพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา ๓ รัชกาลแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้มีฉัตรทองฉลุสามชั้นอยู่เบื้องบน

๓.๒.๒ พุทธปฏิมาหรือพระพุทธรูป ๘๐ ปาง

พุทธปฏิมาปางสำคัญและพบได้บ่อยในประเทศไทย สามารถสรุปได้ ๘๐ ปางตามพระมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๓๗ ปาง และต่อมาปฎิมากรได้เพิ่มพุทธปฏิมาปางต่าง ๆ อีก รวมเป็นพุทธปฏิมา ๘๐ ปาง ได้แก่

ภาพที่ ๑๒ พระพุทธรูป ๘๐ ปาง

๑. ปางอัญเชิญจุติ มีพระพุทธรูปลักษณะ อิริยาบถประทับยืน เครื่องทรงเทพบุตร พระหัตถ์ซ้ายทอดยาวลงแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวาคว่ำฝ่าพระหัตถ์ขึ้นเสมอพระอุระ (อก)

๒. ปางประสูติ พระอิริยาบถประทับยืนบนฐานบัว เบื้องหลังพระเศียรมีประภามณฑล พระหัตถ์แนบองค์ เบื้องหลังเป็นพระนางสิริมหามายา (พระพุทธรูปมารดา) ประทับยืน ทรงเหนี่ยวกิ่งต้นรัง รายรอบด้วยพระอินทร์ พระพรหม หมู่เทวดา และข้าราชการบริพารตามเสด็จ บางครั้งปางประสูติทำเพียงรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืนพระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งไม้

๓. ปางทรงตัดพระเมาลี พระอิริยาบถประทับนั่งบนพระแท่น พระหัตถ์ซ้ายรวบพระเมาลี พระหัตถ์ขวาทรงพระขรรค์ กิริยาทรงตัดพระเมาลี นายฉันทะและม้ากัณฐกะอยู่ ด้าน

หนึ่ง พระอินทร์ (ท้าวสักกะ) พระพรหม (ขณิกาพรหม) และเทวดาถือบาตร ผ้าทรง และพานรองรับพระเมาลี^{๑๑}

๔. ปางอธิษฐานเพศบรรพชิต พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิบนพระแท่น พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพล (ตัก) พระหัตถ์ขวายกขึ้น ยกฝ่าพระหัตถ์ขึ้นเสมอพระอุระ (อก) เบนฝ่าพระหัตถ์ไปทางซ้ายเป็นกิริยาสำรวมจิตอธิษฐานเพศบรรพชิต

๕. ปางปัจจุเวกขณะ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายทรงประคองบาตรที่วางอยู่บนพระเพล พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ

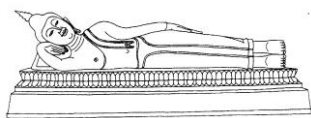

๖. ปางทุรกิรียา พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองข้างซ้อนกันบนพระเพล พระวรกายชูบผอมจนพระอัฐิ พระนหารู (เอ็น) ปรากฏชัด ลักษณะพุทธศิลป์เป็นแบบตะวันตก

๗. ปางสดับผินสามสาย พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองข้างซ้อนกันบนพระอุระ

^{๑๑}กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

๘. ปางทรงสุบิน พระอิริยาบถบรรทม (สืงไสยาสน์) พระเศียรหนุนพระเขนย พระกรซ้ายทอดยาวแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวาหนุนที่พระกรรณ

๙. ปางทรงรับมธุปายาส พระอิริยาบถประทับนั่งห้อยพระบาท หงายพระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระชานุ

๑๐. ปางเสวยมธุปายาส พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายทรงประคองถาดข้าวมธุปายาส พระหัตถ์ขวาวางบนปากถาด พระอิริยาบถทรงหยิบป้อนข้าวมธุปายาสเสวย

๑๑. ปางลอยถาด พระอิริยาบถประทับนั่ง คูกพระชานุ (เข่า) ทั้งสอง พระหัตถ์ซ้ายวางที่พระเพลาข้างซ้าย ค้ำพระวรกายตั้งมั่นทอดพระเนตรต่ำ พระหัตถ์ขวาลอยถาดลงน้ำ

๑๒. ปางทรงรับหญ้าคา พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายทอดยาวข้างพระวรกาย หงายพระหัตถ์ขวายื่นมาข้างหน้าพระอิริยาบถรับหญ้า บางทีมีรูปพราหมณ์ถวายหญ้าคา

๑๓. ปางสมาธิเพชร พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิไขว้พระขงค์ (แข้ง) หงายฝ่าพระบาททั้งสอง พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนพระเพลา

๑๔. ปางมารวิชัย พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาค้าวบนพระขานขึ้นนิ้วพระหัตถ์ไปที่พระธรณี บางทีที่ฐานพระพุทธรูปมีพระแม่ธรณีบีบมวยผม

๑๕. ปางตรัสรู้ / ปางสมาธิ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย

๑๖. ปางถวายเนตร พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองประสานกันที่หน้าพระเพลา ถ่มพระเนตร

๑๗. ปางจกรมแก้ว พระอิริยาบถประทับยืนด้วยพระบาทขวา ยกส้นพระบาทซ้ายเป็นพระอิริยาบถดำเนินจกรม^{๑๒} พระหัตถ์ทั้งสองประสานกันหน้าพระเพลาพระเนตรทอดลงต่ำ

^{๑๒} การเดินจกรม แสดงถึงการเดินอย่างสำรวม มีสีกำกับทุกอย่างก้าว ดวงตาทอดยาวลงต่ำ. ศาสตราจารย์ ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในสยามประเทศ, หน้า ๒๐.

๑๘. ปางเรือนแก้ว พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบในซุ้มเรือนแก้ว พระหัตถ์วางหงายบนพระเพลลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้พระธรณี

๑๙. ปางห้ามมาร พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายหงายอยู่บนพระเพลลา (ตัก) พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ เป็นพระกิริยาอาการทรงห้าม

๒๐. ปางนาคปรก พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนพระเพลลา มีพญานาค ๗ เศียรแผ่พังพานปรกพระเศียร ขดลำตัวเป็นฐานตั้งพระพุทธรูป

๒๑. ปางฉันทผลสมอ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ ทรงถือผลสมอ

๒๒. ปางประสานบาตร พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ มีบาตรวางอยู่บนพระเพลลา (ตัก) พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวายกขึ้นคว่ำปิดปากบาตร

๒๓. ปางรับสัตตูก่อนสัตตุมง พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสอง ประคองบาตรซึ่งวางอยู่บนพระเพลา ทอดพระเนตรลงต่ำ แสดงพระอิริยาบถรับสัตตูก่อน สัตตุมงด้วยบาตร

๒๔. ปางพระเกศธาตุ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้น แสดงพระอิริยาบถลูบพระเกศา

๒๕. ปางรำพึง พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นประทับที่พระอุระ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย เป็นพระอิริยาบถรำพึง

๒๖. ปางปฐมเทศนา พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวายกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลมในมุทราแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา

๒๗. ปางประทานเอหิภิกขุ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระชานุ พระหัตถ์ขวายกขึ้นตั้ง หันฝ่าพระหัตถ์ออกงอนิ้วพระหัตถ์เล็กน้อย แสดงพระอิริยาบถทรงรับ

๒๘. ปางเทศนา พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นประทับที่พระอุระเสมอกัน พระหัตถ์ขวาและพระหัตถ์ซ้ายจับนิ้วพระหัตถ์ เป็นพระอิริยาบถแสดงธรรม

๒๙. ปางภัตตกิจ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตรซึ่งวางอยู่บนพระเพลลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นหย่อนลงในบาตร แสดงอิริยาบถเสวยพระกระยาหาร

๓๐. ปางปลงกรรมฐาน พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกร (ไม้เท้า) พระหัตถ์ขวายื่นออกไป เป็นพระอิริยาบถชักผ้าบังสุกุล

๓๑. ปางชี้อัครสาวก พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวายกขึ้นชี้พระดัชนีไปข้างหน้า พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลลา แสดงมุทราทรงชี้พระอัครสาวกในที่ประชุมสงฆ์

๓๒. ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเหนือพระอุระ พระกรซ้ายทอดยาวลงข้างพระวรกาย

๓๓. ปางอุ้มบาตร พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตร

๓๔. ปางโปรดพุทธบิดา พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นจีบนิ้วพระหัตถ์ อันเป็น
มุกุทธาแสดงธรรมโปรดพุทธบิดา พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร

๓๕. ปางห้ามสมุทรหรือปางห้ามญาติ พระอิริยาบถยืน พระกรทั้งสองข้างยกขึ้น
เสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ยื่นไปข้างหน้า แสดงมุกุทธาห้าม

๓๖. ปางประทานโอวาท พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ ยกพระหัตถ์ทั้งสอง
ข้างขึ้นจีบนิ้วพระหัตถ์เสมอพระอุระ เป็นพระอิริยาบถประทานโอวาท

๓๗. ปางประทานธรรม พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายจับด้าม
พัด พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ (เข่า)

๓๘. ปางประทับเรือ พระอิริยาบถประทับนั่งห้อยพระบาทบนพระแท่น พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทอดยักขึ้นวางแนบพระอุระ

๓๙. ปางห้ามพยางิ พระอิริยาบถยืน พระกรซ้ายทอดยาวแนบข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวาหงายฝ่าพระหัตถ์ยกขึ้นตั้งตรงเสมอพระอุระ แสดงมุทราห้าม

๔๐. ปางทรงรับผลมะม่วง พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุ ในฝ่าพระหัตถ์มีผลมะม่วง

๔๑. ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ พระอิริยาบถประทับนั่งห้อยพระบาทบนบัลลังก์ พระบาททั้งสองมีฐานบัวรองรับ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์ในมุทราแสดงธรรม

๔๒. ปางโปรดพระพุทธมารดา พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาแบนิ้วพระหัตถ์ยกขึ้นไปข้างหน้าเสมอพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์ในมุทราแสดงธรรม

๔๓. ปางเปิดโลก พระอิริยาบถยืน แบบพระหัตถ์ พระกรทั้งสองข้างทอดยาวแนบข้างพระวรกาย นิ้วพระหัตถ์กางออกเล็กน้อย แสดงมูทราทรงเปิดโลก

๔๔. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ พระอิริยาบถยืน ยกพระกรทั้งสอง พระหัตถ์ทั้งคู่ยกขึ้นเสมอพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์ทั้งสอง เป็นมูทราแสดงธรรม

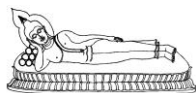
๔๕. ปางลีลา พระอิริยาบถดำเนินอย่างพระบาท ยกสันพระบาทขวา พระกรขวาอยู่ในท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ นิ้วพระหัตถ์ยกขึ้นป้องไปเบื้องหน้า

๔๖. ปางห้ามพระแก่นจันทร์ พระอิริยาบถยืน พระกรขวาทอดยาวลงข้างพระวรกาย พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ออก เป็นมูทราห้าม

๔๗. ปางขับพระวักกลี พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพล่า พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์เข้าด้านใน แสดงมุทราบอกพระหัตถ์ไล่

๔๘. ปางไสยาสน์ พระอิริยาบถประทับบรรทม ตะแคงขวาหลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย (หมอน) พระหัตถ์ซ้ายวางทาบลงตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวารองพระเศียรบนพระเขนย

๔๙. ปางประทับยืน พระอิริยาบถยืน พระกร พระหัตถ์ทั้งสองทอดลงแนบพระวรกาย พระบาททั้งสองชิดกัน

๕๐. ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองแนบที่พระเพล่า พระบาทซ้ายเหยียบบนหลังพระบาทขวา เป็นพระอิริยาบถครอยพระบาท

๕๑. ปางพยาบาลภิกษุอาพาธ พระอิริยาบถนั่งชันพระชานุขวา พระหัตถ์ขวาประคองภิกษุอาพาธให้นอนบนพระเพล่า พระหัตถ์ซ้ายจับประคองมือซ้ายของภิกษุ

๕๒. ปางคันธารราฐ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวาแสดงมุทรา กวัฏ พระหัตถ์ซ้ายหยายแสดงมุทรารับน้ำ ปางนี้เป็นพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้ในพระราชพิธีพืชมงคล

๕๓. ปางขอฝน พระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นแสดงมุทรา กวัฏ พระหัตถ์ซ้าย ยกขึ้นเสมอบั้นพระองค์ ในพระอิริยาบถรองรับน้ำฝน

๕๔. ปางสรงน้ำฝน พระอิริยาบถยืน ทรงผ้าวัสสิกสาฎกพาดเหนือพระอังสาซ้าย พระกรซ้ายทอดยาวข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นลูบพระอุระ แสดงมุทราสรงน้ำ

๕๕. ปางขีमार พระอิริยาบถยืน พระกรซ้ายทอดลงแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นชี้พระดัชนีขึ้นเบื้องบน แสดงมุทราขีमार

๕๖. ปางข้อสุกะ พระอิริยาบถยืน พระกรซ้ายทอดลงข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอบั้นพระองค์ ชี้พระดัชนี แสดงมุทราข้อสุกะ

๕๗. ปางสนเข็ม พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้นเสมอ พระอุระพระหัตถ์ซ้ายทรงแสดงมูทราจับเข็ม พระหัตถ์ขวาทรงแสดงมูทราจับเส้นด้ายสนเข็ม

๕๘. ปางทรงจีวร พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายทรงจับจีวรที่พระอุระ พระหัตถ์ขวาทรงจับที่ชายจีวร แสดงกิริยาอาการห่มจีวร

๕๙. ปางปฐมบัญญัติ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์เข้าพระนาภี ปลายพระหัตถ์ทั้งสองเกือบจรดกัน เป็นกิริยาอาการบัญญัติพระวินัยเพื่ออํารงพระพุทธศาสนาให้ยืนนาน

๖๐. ปางประทานพร (นั่ง) พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์เข้าพระนาภี ปลายพระหัตถ์ทั้งสองเกือบจรดกัน

๖๑. ปางประทานพร (ยืน) พระอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ หายฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า พระหัตถ์ขวาทอดยาวลงข้างพระวรกาย หายฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้า แสดงมูทราประทานพร

๖๒. ปางประทานอภัย (นั่ง) พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นเสมอพระอุระ ฝ่าพระหัตถ์หันออกไปด้านหน้า

๖๓. ปางประทานอภัย (ยืน) พระอิริยาบถยืน หันฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองข้างแบตั้งขึ้นไปทางด้านหน้า

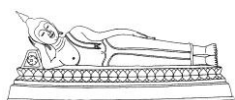
๖๔. ปางโปรดสัตว์ พระอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ขวาจับนิ้วพระหัตถ์เป็นวงกลม แสดงวितตรกมุทรา (ปางแสดงธรรม) พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า

๖๕. ปางโปรดพระยาชมพูบดี พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ แสดงภูมิสมุทรา (ปางมารวิชัย) ทรงเครื่องราชาภรณ์

๖๖. ปางปาเลไลย์ พระอิริยาบถประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองข้างบนฐานบัว พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุ แสดงมุทราทรงรับของถวาย พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระชานุ มีช้างปาเลไลย์หมอบที่พื้นข้างขวา ลึงถึอรวงผึ้งอยู่ข้างซ้าย

๖๗. ปางโปรดอสุรินทราหู พระอิริยาบถประทับบรมมตะแคงขวา (สีหไสยา) พระกรซ้ายทอดยาวแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวาประคองพระเศียรตั้งขึ้น

๖๘. ปางประทับเหนือพนัสบดี พระอิริยาบถประทับยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นเป็น
กิริยาห้าม ประทับบนศีระพนัสบดี ซึ่งเป็นตัวประหลาดที่รวมลักษณะของครุฑ โค และหงส์

๖๙. ปางโปรดพกพรหม พระอิริยาบถประทับยืนบนเศียรพกาพรหมซึ่งประทับบน
หลังโค

๗๐. โปรดอาฬวกยักษ์ พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงาย
บนพระชานุ พระหัตถ์ยกขึ้นเสมอพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์แสดงวิตรรกมูทรา (ปางแสดงธรรม)

๗๑. ปางโปรดองคุลิมาล พระอิริยาบถประทับยืน พระกรซ้ายทอดยาวข้างพระ
วรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ ฝ่าพระหัตถ์หันเข้าพระวรกาย

๗๒. ปางโปรดช้างนาฬาคีรี พระอิริยาบถประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นระดับบั้น
พระองค์ ฝ่าพระหัตถ์คว่ำยื่นมาข้างหน้า แสดงมูทราลูบตระพองช้าง

๗๓. ปางประดู์ลาย พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวายกขึ้นชี้นิ้ว
พระหัตถ์ พระหัตถ์ซ้ายวางที่พระชานุ มีใบประดู์ลายที่ฝ่าพระหัตถ์

๗๔. ปางทรงพิจารณาธรรม พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายและขวาวางคว่ำที่พระชานุทั้งสองข้าง

๗๕ ปางโอฬาริกนิมิต พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นป้องพระอุระ พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ

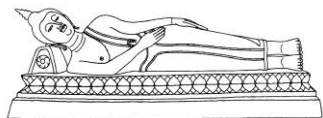
๗๖. ปางปลงอายุสังขาร พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวายกขึ้นทาบพระอุระ

๗๗. ปางนาคาวโลก พระอิริยาบถประทับยืน พระกรซ้ายวางทอดยาวข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวาวางทาบพระโสณิ ผินพระหัตถ์ไปทางขวา แสดงพระอิริยาบถเหลียวกลับไปทอดพระเนตรเมืองไพศาลีเป็นครั้งสุดท้าย เสมือนการเฝ้าตัวกลับไปมองของพระยาช้างเรียกว่า นาคาวโลกนาถ

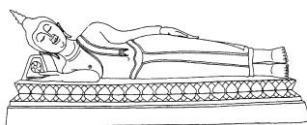
๗๘. ปางรับอุทกทั้ง พระอิริยาบถประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงาย พระหัตถ์ขวาทรงถือบาตรวางบนพระชานุ แสดงพระอิริยาบถทรงรับน้ำ

๗๙. ปางทรงพยากรณ์ พระอิริยาบถประทับบรรทมตะแคงขวา (สีหไสยา) ล้อมพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย พระกรซ้ายทอดยาวแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นทาบบนชีกซ้ายของพระโสณิ (สะโพก)

๘๐. ปางปัจฉิมโอวาท พระอิริยาบถประทับบรรทมตะแคงขวา (สีหไสยา) พระเศียรหนุนพระเขนย พระกรซ้ายทอดยาวแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นค้ำจิบนิ้วพระหัตถ์เสมอพระอุระ เป็นพระอิริยาบถประทานปัจฉิมโอวาท

ปางปรินิพพาน พระอิริยาบถประทับบรรทมตะแคงขวา (สีหไสยา) หลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย พระกรซ้ายทอดยาวแนบพระวรกาย พระหัตถ์ขวาวางแนบพื้นข้างพระเขนย พระบาททั้งสองเหยียดเสมอกัน

พุทธปฏิมาทั้ง ๘๐ ปางมาจากพุทธประวัติ พุทธกิจมีพุทธลักษณะที่แฝงคติความเชื่อหลักพุทธธรรม และลักษณะพิเศษแห่งมหาบุรุษลักษณะของพระพุทธองค์ไว้ สร้างขึ้นจากความเคารพ ศรัทธา สักการะ เพื่อรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า

๓.๓ หลักธรรมจากพระพุทธรูป ๘๐ ปางในพระพุทธประวัติ

การสร้างพุทธปฏิมานั้น มิได้เน้นถึงความเหมือนองค์พระพุทธเจ้าเพียงอย่างเดียว แต่คำนึงถึงหลักธรรมที่สอดแทรกอยู่ในองค์พุทธปฏิมากรด้วย ผู้กราบไหว้สามารถรู้หลักธรรมต่าง ๆ ที่สอดแทรกอยู่ภายในพุทธลักษณะองค์พระปฏิมากรประกอบด้วย ๑) พระกรรณยาว ๒) พระเกศาเป็นก้นหอย ๓) พระเกตุมาลา ๔) พระเนตรมองต่ำ ๕) นิ้วพระหัตถ์หรือพระบาทเสมอกัน ๖) พระบาทแบนเรียบ ดังนี้

๓.๓.๑ พระกรรณยาว

พระพุทธรูปทุกยุคทุกสมัยก็จะทำในรูปพระกรรมยาวทั้งสิ้น ไม่เฉพาะพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัย พระพุทธรูปในเมืองไทย หรือพระพุทธรูปในนิกายเถรวาท ในนิกายมหายาน พระพุทธรูปก็ทำพระกรรมยาวเหมือนกัน^{๑๓} ดังนั้น พระกรรมยาวของพระพุทธรูปจึงไม่ได้มีความหมายว่าอายุยืนเหมือนที่ชาวบ้านทั่วไปเข้าใจกัน

พระกรรมยาว หมายถึง หลักคำสอนที่สอนในเรื่องไม่ให้เชื่อง่ายอย่าหูเบา มีในหลักคำสอนเรียก กาลามสูตรกังขานิยฐาน ๑๐ หมายถึง วิธีปฏิบัติในเรื่องที่ควรสงสัยที่ตรัสว่า

๑. มา อนุสสเวน อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา
๒. มา ปรมปราย อย่าเชื่อโดยถือตามสืบ ๆ กันมา
๓. มา อติกราย อย่าเชื่อโดยการเล่าลือ
๔. มา ปิฎกสมปทาเนน อย่าเชื่อโดยอ้างตำราหรือคัมภีร์
๕. มา ตกฺกเหตุ อย่าเชื่อโดยตรรก
๖. มา นยเหตุ อย่าเชื่อโดยการอนุมาน
๗. มา อากาโรปริวิตกฺเคน อย่าเชื่อโดยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
๘. มา ทิฏฐินิชฺชมานกฺขนติยา อย่าเชื่อโดยทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
๙. มา ภาพฺพุปปตยา อย่าเชื่อโดยเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
๑๐. มา สมโณโนครุติ อย่าเชื่อโดยนับถือว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา^{๑๔}

ความหมายพระกรรมยาว ก็คือความหนักแน่นไม่อ่อนไหวตามไปจนกว่าจะพิจารณาให้เห็นจริง จะสังเกตเห็นได้ว่าหลายครั้งที่มีคนมากล่าวตำหนิ ด่าอย่างหยาบคาย พระพุทธรองค์ไม่ทรงหวั่นไหว จนบางครั้งพระอานนททนไม่ได้ กราบทูลให้เสด็จไปที่อื่นตรัสว่า ถ้าไปที่อื่น มีคนด่าอีกจะทำอย่างไร พระอานนทกราบทูลว่า ก็เสด็จต่อไปเมืองอื่นอีก ที่เขาไม่ด่าพระเจ้าข้า พระพุทธรเจ้าตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็นีไปเรื่อย ๆ อานนท เรื่องเกิดที่ใดต้องให้สงบที่นั่น เสียงด่าที่นี่ ไม่เกิน ๗ วัน ก็สงบเอง

ฉะนั้น พุทธลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระพุทธรูป ซึ่งมีพระกรรม (หู) ยาวแสดงให้เห็นถึงข้อธรรมที่ปรากฏและสามารถให้บุคคลที่กราบไหว้หรือเคารพบูชาในพระพุทธรูปได้ข้อคิดพิจารณาให้เห็นตามไปด้วย

^{๑๓} เชนชาคริต ยุธิตกมรชัย, **ปรัชญาศิลปะพุทธศิลป์ในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๗๔-๒๗๕.

๓.๓.๒ พระศก หรือพระเกศาขมวดเป็นก้นหอย

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในประเทศต่าง ๆ จะมีลักษณะแตกต่างกัน ตามศิลปกรรมของท้องถิ่น รูปแบบมีบุคลิกลักษณะของผู้คนในประเทศนั้น ๆ ศิลปะแต่ละสมัย และ มีความแตกต่างกันตามคตินิยมและฝีมือของช่างผู้สร้างสรรค์ พุทธลักษณะของพระพุทธรูปในประเทศไทย มีพระเศียรแหลม มีขมวดเหมือนกันหอย ผ้าจีวรเรียบบาง นิ้วพระบาทเสมอกัน ฯลฯ คนทั่วไปมักสงสัยว่า พระพุทธเจ้ามีรูปเหมือนกับพระพุทธรูปที่เห็น แต่ความเป็นจริงพระพุทธเจ้าองค์จริงในประวัติศาสตร์ ไม่ได้มีพระเศียรแหลม เช่น พระพุทธรูป ทรงมีลักษณะใกล้เคียงกับคนทั่วไป เพียงแต่มีลักษณะพิเศษบางประการที่ต่างไปตามมหาปुरुสลักษณะ (ลักษณะเฉพาะของมหาบุรุษ) ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก^{๑๕} การที่พระพุทธรูปมีรูปลักษณะดังกล่าวเนื่องมาจากคติหรือความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูป ได้มีการสร้างให้มีรูปลักษณะตามมหาปुरुสลักษณะและให้มีความแตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป ลักษณะพระศกของมหาบุรุษมี ผมแยกเส้นกัน สีเขียวเข้มเหมือนดอกอัญชันหรือโคนหางนกยูง ขมวดเวียนขวา

พระศกก้นหอย มีหมายความว่า พระพุทธเจ้ามีปัญญาเฉียบแหลม สามารถตรัสรู้ รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง เห็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นครอบงำมวลมนุษยชาติให้ตกอยู่ในวังวนแห่งปัญหาทั้งหลาย พระพุทธรูปมีพระศกขมวดเป็นก้นหอยนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงสติปัญญาที่เกิดขึ้น จึงเหมาะแก่การใช้หลักธรรมที่ก่อให้เกิดสติและสัมปชัญญะที่ถูกต้อง คือธรรมมีอุปการะมาก ๒ ได้แก่

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง เป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างทางดำเนินชีวิตให้ก้าวหน้าและสูงส่ง เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติงานให้สำเร็จเรียบร้อยรอบคอบ ได้แก่

(๑) สติ คือ ความระลึกได้

(๒) สัมปชัญญะ คือ ความรู้ เข้าใจชัดตามความเป็นจริง^{๑๖}

ธรรม ๒ ประการ นี้ เป็นอุปการะมาก มีส่วนเกื้อกูลมากต่อการทำงานหรือทำความดีทุกอย่าง ความสามารถที่จะรักษาศีล และวินัยศุภกิริยา ได้บริบูรณ์หรือไม่ขึ้นกับสติ และสัมปชัญญะ ผู้มีธรรม ๒ ประการนี้ ย่อมเป็นคนรอบคอบ ไม่ประมาท จะคิด จะทำอะไร ก็จะไม่ผิดพลาดเสียหาย

๓.๓.๓ พระเกตุมาลา

^{๑๕}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๓๓/๑๕-๒๐.

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๖.

ตามมหาปุริสลักษณะว่าพระเศียรเป็นรูปอุณ्हิส ซึ่งมีลักษณะคล้ายโพกผ้าไว้บนศีรษะ อุณ्हิส หมายถึงส่วนที่เป็นกระหม่อมหนุนสูงขึ้นกลางศีรษะ การสร้างพุทธปฏิมาจึงสร้างให้กระหม่อมสูงแตกต่างไปจากพระสาวกและคนสามัญทั่วไป

เปลวไฟเหนือเศียรพระพุทธรูป หมายถึง โลกุตระธรรม^{๑๗} แทนแสงสว่างแห่งปัญญาหลักพุทธธรรมสอนให้เราอยู่เหนือโลกได้ ให้เรามองเห็นโลกอย่างได้อย่างที่ป็นจริงอย่างถูกต้อง เมื่อเข้าใจโลกแห่งความเป็นจริงตามที่มันเป็นจริง ไม่เป็นมายา และปฏิบัติต่อโลกไปตามความเป็นจริง โดยไม่ยึดมั่นถือมั่น

โลกุตระธรรม ๙ คือธรรมอันเป็นสภาวะพ้นโลกมี มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ดังนี้

(๑) มรรค ๔ หมายถึง การปฏิบัติที่ดำเนินไปถูกต้องจนถึงขีดสูงสุดในขณะที่จะตัดกิเลสได้ซึ่งเรียกว่าเกิดมรรคญาณ หมายถึงตัวการปฏิบัติเฉพาะในขณะที่จิตเกิดญาณนั่นเอง ที่เป็นตัวมรรค จำแนกมรรคเป็น ๔ คือ ๑) โสตาปัตติมรรค ๒) สกิทาคามิมรรค ๓) อนาคามีมรรค และ ๔) อรหัตมรรค

(๒) ผล ๔ หมายถึง ภาวะแห่งจิตที่เกิดขึ้น หลังจากมรรคจิตได้ทำหน้าที่ตัดสังโยชน์แล้ว จำแนกผลเป็น ๔ คือ ๑) โสตาปัตติผล ๒) สกิทาคามีผล ๓) อนาคามีผล และ ๔) อรหัตผล

(๓) นิพพาน แปลว่า พ้นจากเครื่องร้อยรัด หรือพ้นจากตัณหา ธรรมศาสตร์ทั้งหลายที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมาแล้วนับภพชาติไม่ถ้วน เพราะอาศัยตัณหา คือ ความยินดีติดใจในอารมณ์ ยินดีติดใจในอัตภาพที่ได้มีชีวิตเป็นไปในโลก และไม่ยอมตายก็เพราะได้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดเอาไว้^{๑๘}

๓.๓.๔ พระเนตรมองต่ำ

พระเนตรมองทอดลงต่ำ^{๑๙} หมายถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้มองที่ตนเอง พัฒนาตนเองให้เป็นผู้ประเสริฐตามหลักไตรสิกขา ให้พัฒนาตนเองเป็นหลักสำคัญ โดยยึดเอากายอันยาววา หนาสี่ศอก กว้างศอก เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ไม่ควรมุ่งแสวงหาแต่สิ่งภายนอกจนลืมฝึกตนเอง

^{๑๗} คณาจารย์สำนักพิมพ์เลี้ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสนา (เรียบเรียง), หนังสือบูรณาการแผ่ใหม่ นักรรณชั้นโท รวมทุกวิชา, (กรุงเทพมหานคร : เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๖.

^{๑๘} ฉันทนา อุดสาหลักชัย, พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๑.

^{๑๙} เชนชาคริต ยุธิตกมรัชย์, ปรัชญาศิลปะพุทธศิลป์ในประเทศไทย, หน้า ๑๕.

พุทธปฏิมาทุกยุคทุกสมัยก็จะทำพระเนตรมองทอดลงต่ำ แต่ไม่มากเท่ายุคสุโขทัยซึ่งทำพระเนตรเกือบปิดสนิท หรือหลับตา หมายถึงการมองเข้าไปข้างในมองไปหาด้านเหตุแห่งปัญหา ต้นเหตุของทุกข์ เมื่อคนเรามีปัญหาหรือมีความทุกข์เรามากโยนความผิดหรือโยนปัญหาไปให้คนอื่นหรือสิ่งอื่น แต่ไม่มองมาตนเองว่า แท้จริงแล้วปัญหามาจากร่างกายที่เป็นที่ตั้งแห่งอายตนะทั้ง ๖ แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ดังนี้

อายตนะภายใน ๖^{๒๐} คือ แตนต่อความรู้สึกฝ่ายภายใน ได้แก่

- ๑) ตา เรียกว่า จักขวยตนะ (พร้อมทั้งจักขุประสาท)
- ๒) หู เรียกว่า โสตตนะ (พร้อมทั้งโสตประสาท)
- ๓) จมูก เรียกว่า ฆานายตนะ (พร้อมทั้งฆานประสาท)
- ๔) ลิ้น เรียกว่า ชิวหายตนะ (พร้อมทั้งชีวาประสาท)
- ๕) กายทั่วไป เรียกว่า กายายตนะ (พร้อมทั้งกายประสาท)
- ๖) ใจ เรียกว่า มนายตนะ (หมายรวมทั้งสมรรถภาพสำหรับทำความรู้สึกทางใจ)

อายตนะภายนอก ๖^{๒๑} คือ สิ่งที่มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า อายตนะภายนอก เพราะเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกออกไปจากตน จำแนกเป็น ๖ คู่กับอายตนะใน ได้แก่

- ๑) รูป คือ สิ่งที่จะเห็นได้ด้วยตาเรียกว่า รูปายตนะ
- ๒) เสียง คือ สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยหู เรียกว่า สัททตนะ
- ๓) กลิ่น คือ สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยจมูก เรียกว่า คันธตนะ
- ๔) รส คือ สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยลิ้น เรียกว่า รสยตนะ
- ๕) โผฏฐัพพะ คือ สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยการสัมผัสทางกาย เรียกว่า โผฏฐัพพตนะ
- ๖) ธรรมารมณ์ คือ สิ่งที่จะรู้ได้ด้วยใจล้วน เรียกว่า ธัมมยตนะ

อายตนะภายนอกทั้ง ๖ อย่างนี้เรียกสั้นๆ ว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ถ้าเพ่งถึงลักษณะแห่งความเป็นที่ตั้งแห่งการกระทบล้วนๆ ก็เรียกว่า อายตนะไปตามความหมายของคำแต่ถ้าเพ่งถึงความหมายที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดยินดี มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า อารมณ์ ๖

๓.๓.๕ นิ้วพระหัตถ์หรือพระบาทเสมอกัน

^{๒๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาทหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๗๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๘.

^{๒๑} ฉันทนา อุดสาหลักชัย, พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา, หน้า ๑๙๐.

โดยทางธรรม หมายถึงความรักความเมตตาที่พระองค์ได้มอบให้กับทุก ๆ คนนั้นเสมอกัน ตรัสว่า พระองค์ให้ความรักพระราหุล ซึ่งเป็นเลือดเนื้อของพระองค์ เท่ากับความรักที่ให้กับพระเทวทัตซึ่งเป็นผู้ที่คอยทำลายพระองค์หลายครั้ง^{๒๒} พระพุทธองค์ทรงมีพระกรุณาในสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างเสมอเท่าเทียมกัน ไม่เกลียดหรือโกรธใครเลยแม้แต่ตั๊กแตนน้อย ซึ่งแสดงให้เห็นความเมตตากรุณาของพระองค์ที่มีต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลายด้วยหลักพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ได้แก่

๑. เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข จากการทำงานที่ปราศจากโทษ เป็นต้น
๒. กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์โดยสภาวะ และทุกข์ทางใจ
๓. มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
๔. อุเบกขา การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลาง^{๒๓}

พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตมนุษย์อยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ ไม่เดือดร้อนต่อผู้อื่น

๓.๓.๖ พระบาทแบนเรียบ

เป็นลักษณะของผู้ไม่มีกิเลส ตัณหาผูกมัด พระมหาบุรุษไม่เหมือนคนปุถุชนสามัญทั่วไป เมื่อบุคคลวางเท้าลงบนแผ่นดิน ปลายฝ่าเท้า ส้นเท้า หรือข้างเท้าย่อมจรดก่อน ก็แต่ยังปรากฏช่องในตอนกลาง แม้เมื่อยกขึ้นส่วนหนึ่งในปลายฝ่าเท้า นั้นแหละยกขึ้นก่อน ฝ่าพระบาททั้งสองของพระมหาบุรุษนั้นย่อมจรดพื้นโดยทรงเหยียบพระบาทครั้งหนึ่ง ดุจพื้นรองเท้าทองคำฉะนั้น ทรงยกพระบาทขึ้นจากพื้นก็โดยทำนองเดียวกันนั้นแหละ เพราะฉะนั้น พระมหาบุรุษนี้จึงเป็นผู้มีพระบาทเรียบเสมอกัน^{๒๔}

เรื่องพระบาทแบนเรียบ ในอัมมปัทมสูตรกล่าวไว้ในเรื่องมาริตดา ซึ่งเป็นการทำนายรอยเท้าว่า

พระศาสดาทรงแสดงเจตีย์ คือรอยพระบาท เพื่อให้นางพราหมณ์ทำนายลักษณะพอนางพราหมณ์ เห็นรอยพระบาทนั้นรู้ได้ทันทีว่าไม่ใช่รอยเท้าของบุคคลผู้บริโศกคาม เพราะนางเป็นคนฉลาดในมนต์เครื่องทำนายลักษณะ กล่าวกับสามีตนว่า รอยเท้านี้เป็น

^{๒๒} พนีย ศักดิ์เสนีย์, **ของดีจากหิ้งพระ**, (กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ม.ป.ท.), หน้า ๓๒-๓๗.

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖-๗๘.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓.

รอยเท้าของผู้หมดกิลเลส กล่าวคาถาต่อว่า ก็คนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระโหย่ง (เว้ากลาง) คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปีบ (หนักสั้น) คนเจ้าโมหะย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายเท้า) คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วมีรอยเท้าเช่นนี้^{๒๕}

รอยเท้ามนุษย์ทุกคนในโลกมีลักษณะที่แตกต่างกัน บ่งบอกถึงอุปนิสัยได้ นางพราหมณี และพราหมณ์มีลูกสาวสวยชื่อ มาคันทียา พราหมณีได้แสวงหาบุคคลที่เหมาะสมกับลูกสาวจนกระทั่งไปพบพระบรมศาสดา แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงรอยพระบาทของพระองค์ให้นางพราหมณีได้เห็น เพราะพระองค์รู้ว่าพระองค์ไม่ใช่ผู้ที่นางพราหมณีจะยกธิดาให้

พุทธลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมาในข้างต้นนั้น ได้แฝงคติ หลักธรรม ความเชื่อและลักษณะพิเศษของพระพุทธองค์ไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้กับพุทธบริษัทได้นำไปเป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิต และน้อมนำหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพุทธปฏิมากรไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดไปสู่ทางหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงของพุทธศาสนิกชนสืบไป

๓.๔ สรุป

พุทธปฏิมา คือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ระลึกถึงพระธรรมคำสอน รวมทั้งไว้กราบไหว้บูชา และเป็นประธานในพิธีกรรมต่าง ๆ พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า พุทธปฏิมา หรือพระพุทธรูปมีลักษณะเฉกเช่นเดียวกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นที่พึ่งให้สรรพสัตว์หลุดพ้นจากปวงกิเลสเข้าสู่พระนิพพานได้ มีคติการสร้างมาจาก

๑) พุทธปฏิมาคือรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และ ๒) พุทธปฏิมาตามมหาบุรุษลักษณะ

พุทธปฏิมาที่มีความสำคัญ ประการแรก คือ ประโยชน์ทางจิตใจ และประการที่สอง คือ ประโยชน์กับวิถีชีวิตของชาวไทย

คตินิยมอันเดียวในการสร้างพระพุทธรูปในปาง หรือมุทราหลัก แบ่งออกเป็น ๗ แบบ ได้แก่

๑. ปางมารวิชัย ปางผจญมาร หรือ ภูมิสมุทรมุทรา
๒. ปางสมาธิ หรือ ฌยานมุทรา
๓. ปางปฐมเทศนา หรือ ธรรมจักรมุทรา
๔. ปางแสดงธรรม หรือ วิตรรกมุทรา
๕. ปางปรินิพพานหรือ ปางไสยาสน์

^{๒๕}บุญสืบ อินสาร, ธรรมบท ภาค ๖ แปลยกศัพท์, (นนทบุรี : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, ๒๕๕๒),

๖. ปางประทานอภัย หรืออภัยมุทร

๗. ปางประทานพร หรือ วรมุทร

สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาและคติการสร้างรูปเคารพพระพุทธรูปเริ่มปรากฏเมื่อราวสมัยทวารวดี อันเป็นช่วงเวลาหลังจากเกิดคติการสร้างพระพุทธรูปในอินเดียแล้ว เกือบ ๑,๐๐๐ ปี พระพุทธศาสนาดังกล่าวเป็นการรับผ่านศรีลังกา อันเป็นช่วงเวลาของการปรากฏรัฐต่าง ๆ อาทิ นครศรีธรรมราช ทริภุญไชย สุโขทัย และล้านนา

พุทธลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นพุทธปฏิมา ๘๐ ปาง ได้แฝงคติ หลักธรรม ความเชื่อ และลักษณะพิเศษแห่งมหาปุริชลักษณะของพระพุทธองค์ไว้ เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้กับพุทธบริษัทได้นำไปเป็นข้อคิดในการดำเนินชีวิต และน้อมนำหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพุทธปฏิมากรไปประพฤติปฏิบัติ